

DEMÉNY ENIKŐ

A lakótelepi megújulás lehetőségei a közterek, közösségek és a helyi identitás vonatkozásában a pécsi uránvárosi folyamat példáján keresztül

Bevezetés: a kutatás motivációi, hipotézisei, módszertana

A kutatás előfeltevéseinek megfogalmazása előtt kutatói pozíciómat szeretném röviden vázolni, amely elvezetett kutatásom témájához. Nem vagyok pécsi származású. 2011 ősztől lakom Pécsen az uránvárosi egyetemi kampusz kollégiumában. Ide érkezésem után arra figyeltem fel, hogy a helyi lakosság körében általános az Európa Kulturális Főváros (EKF) projekt utólagos negatív értékelése. A PTE FEEK kulturális mediátor mesterszakának kurzusain az EKF projekt több szempontú vizsgálatára nyílt lehetőségem. Tanáraink különböző, a projektben más-más szinten érintett és érdekelt társadalmi szereplőket hívtak el az órákra, akiktől a sikeresség és sikertelenség hol széttartó, hol egyező narratíváit hallhattuk. A projektben „benmaradtak” és „kirekesztettek” narratíváinak ismerete árnyaltabb képet nyújtott a projekt lebonyolításáról. A *Pécs, a határtalan város* eredeti pályázatában célként megfogalmazott kulturális várostervezés továbbá felkeltette az érdeklődésem a város, az urbánus hagyományok kultúrtörténete, valamint a társadalmi részvétellel megvalósított városmegújító gyakorlatok és módszerek iránt. Ezen belül pedig főleg a művészeti, építészeti és társadalomtudományi módszerekkel megvalósított lakótelepi közösség-építő és –aktivizáló példák iránt kezdtem el kutatni romániai és magyarországi területen. Az EKF részletesebb uránvárosi hatásairól csak később, az Urbanista Konzorcium által 2012 tavaszán megrendezett *Folytassa Uránváros! – avagy helyzetkép és tennivalók Uránvárosban az EKF után* programsorozaton szereztem tudomást.¹ Ekkor részt vettem a *Közös tereink II.* műhelybeszélgetésen. Egyik alkalommal pedig véletlenszerűen bevonódtam a programsorozatot kísérő *Helyben* szociokulturális művészeti projekt egyik akciójába. A műhelybeszélgetésen való részvétel után kezdtem el módszeresen felkutatni a lakótelep kialakulásának történetét, valamint az EKF-hoz kapcsolódó uránvárosi projekteket.²

¹ A programsorozatról készült tanulmány, beszámolók letölthetők az ekf.afal.hu *Városrészi akciók* menüpont alatt: http://ekf.afal.hu/varosreszi_akciok/uranvaros#akcio (2013.01.08.)

² 2010 – 2012. között Uránvárosban számos köztéri művészeti akcióra került sor: 2010 – az Artopolis Egyesület által szervezett *Pécs PLACCC Fesztivál* uránvárosi helyszínnel is/Lakás-Kaland-Túra nevű performatív túra és köztéri művészeti beavatkozások; 2011 – *Kioldások Vidámparkja I, II.* utcaszínház a Retextil Alapítvány Malom Csoportja, az Üres Tér Egyesület, a Sosemart Kulturális Egyesület és Hajdú András franciaországi képzőművész együttműködésével; a Palatinus Dóra és Makra Zoltán tervezte *37 nm köztéri szobor* felavatása Uránváros főterén, a *Victor Vasarely Nemzetközi Művészeti Pályázat a Köztéri Művészetért* nyertes alkotásaként; 2012 – *Folytassa Uránváros! avagy helyzetkép és tennivalók Uránvárosban*

A pécsi EKF projekt annak ellenére, hogy a helyi társadalom számos szereplője számára nem váltotta be a hozzá fűzött kulturális alapú gazdasági és társadalmi városmegújulás reményeit, hipotézisem szerint Uránvárosban katalizátor szereppel bírt. Előremozdította a lakótelep fizikai és társadalmi megújulásában érdekelt, eltérő szakterületekről érkező társadalmi szereplők együttműködési hálóinak kialakulását, és alkalmat nyújtott a lokális közösségről, identitásról és társadalmi részvételtől szóló kurrens narratívák megfogalmazására.³ A köztérfelújítás, a köztéri művészeti akciók és a *Folytassa Uránváros!*-programok szétaprózottságuk ellenére számos olyan közös ponttal rendelkeznek, amely lehetővé teszi egy összetartó uránvárosi városmegújító folyamatként való olvasatukat. Ilyen közös fókusznak számít a köztér társadalmi szerepének, a városrészi identitás és helyi közösségépítés, valamint a helyi lakók bevonásának a felértékelése.

Az elmúlt két évben Uránvárosban számos művészeti projekt valósult meg építésszek és művészek partnerségében. A *Közterek és parkok megújulása* kulcsprojekt, a *Victor Vasarely Köztéri Művészeti Pályázat*, a *PLACCC Fesztivál* és a *Folytassa Uránváros!* programok koncepciója a lakosok megszólítását és bevonását, a helyi identitás köztéri/közösségi térben való kifejezését, a közösségi kapcsolatok megerősítését tűzték ki célul. Az Uránváros megújulásába újonnan és ideiglenesen bekapcsolódó társadalmi szereplők, illetve a már több évtizede itt tevékenykedő kulturális intézmények képviselői eltérő közösség, köztér és identitás narratívái Uránváros társadalmi közegének eltérő aspektusaira képesek rávilágítani.

Kutatásom célja a folyamatban részt vevő társadalmi szereplők azonosítása, a közöttük létrejövő együttműködési hálóik milyenségének, valamint az uránvárosi közösségről, köztérről és helyi identitásról kialakított narratíváik felfedése és dialogikus viszonyba állítása.

Kutatói kérdéseim a következőképp hangzanak: 1. Az egyes szereplők milyen szerepkörben és motivációkkal kapcsolódtak be az uránvárosi városmegújító folyamatokba? 2. Milyen kooperációs hálóik alakultak ki közöttük? 3. Milyennek látják saját illetve az együttműködő partnerek cselekedeteit? Hogyan értékelik egymás munkáját? 4. Milyen uránvárosi közösségképzetekkel rendelkeznek? 5. Milyen uránvárosi köztereket használtak saját tevékenységeik során?

Az uránvárosi városmegújító folyamatokban képződő egyedi társadalmi viszonyok mibenlétére, és az ebben a viszonyban kialakuló cselekvések, gondolkodási mintázatok és értékrendek felfedéséhez és értelmezéséhez jellemzően kvalitatív módszereket – egyéni és fókuszcsoportos strukturált interjúkat, majd ezek narratív-elemzését – használtam. Az uránvárosi városmegújulási folyamatokban részt vevő társadalmi szereplőknek az uránvárosi közösségről, köztérről és identitásról, illetve a városrész megújulásával kapcsolatos elbeszéléseit az uránvárosi kulturális intézmények (Minerva Könyvtár, Szivárvány Gyermekeház majd 2012-től Pécsi Kulturális Központ, a Pécsi Harmadik Színház) és civil egyesületek (Pécsi Körösi Csoma Sán-

az EKF után programsorozathoz kapcsolódó *Helyben! szociokulturális köztéri művészeti akciók*.

³ Az EKF utólagos értékeléséhez ld. *Elemző értékelés a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa program tapasztalatairól*. Pécs Megyei Jogú Önkormányzat, Pécs, 2011. http://eugyintezes.pecs.hu/static/tempPdf/ekf_elemzes.pdf (2013.01.08.)

dor Egyesület, Görög Egyesület) képviselőiből összeálló *fókuszcsoportos interjú*,⁴ illetve az építészekkel, művészekkel és művészeti menedzserekkel készített *egyéni interjúk* alapján térképeztem fel.⁵ Az egyes köztéri művészeti projektleírásokat, utólagos projekt-beszámolókat ugyancsak az uránvárosi városmegújulási folyamatok értelmezési narratíváiként elemeztem.

A fókuszcsoportos interjúkban elsősorban az egyes intézményeknek a helyi társadalom kulturális és szociális életébe való beágyazottságuk fokát feltáró kérdések domináltak. Az egyéni interjúkérdések az egyes (szak)területek sajátos nézőpontját igyekeztek feltárni. A művészekkel készült interjúk a köztéri művészet uránvárosi kontextusba való megvalósulásáról, valamint a köztéri művészetnek a lakótelepi megújulásban játszott szerepéről és lehetőségeire kérdeztek rá.

Az interjúválaszok narratív elemzése során első lépésként a kutatásba bevont társadalmi szereplők *specifikus uránvárosi köztér, közösség és identitás narratíváit* azonosítottam, és hoztam egymással összefüggésbe. Az elemzés második blokkjában az egyes *aktorok közötti együttműködési háló*k sajátosságait elemeztem. Utoljára pedig a különböző aktoroknak a város-megújulási folyamatok *sikerességét és siker-telenségét* mikro- és mezoszinten *magyarázó mintázatait* gyűjtöttem össze.⁶

Jelen publikációban a fenti témakörök szerint csoportosított interjú-narratívákból szeretnék megosztani részleteket. Előtte azonban röviden bemutatom az EKF projekt társadalmi részvétellel és Uránváros megújulásával kapcsolatos vonatkozásait.

⁴ Fókuszcsoportos interjú három uránvárosi kulturális intézmény és két civil szervezet képviselőjével: *Görög Egyesület* (1998-tól működik Uránvárosban): B.Gy. férfi, titkár, 57 éve él Uránvárosban; *Minerva Könyvtár* (1984-től uránvárosi székhellyel): L.B.N., nő, elnök – könyvtárigazgató, 3 éve dolgozik Uránvárosban; *Pécsi Harmadik Színház* (1984-től, előtte Ságvári Endre Művelődési Ház): Sz.S.M. nő, szervező – előadó, 1 éve dolgozik Uránvárosban; *Szivárvány Gyermekház* (1984-ben nyílt meg → 2012-től Pécsi Kulturális Központ): V.Á., nő, művelődésszervező, 7 éve dolgozik Uránvárosban; *Pécsi Kőrösi Csoma Egyesület* (2004 – 2012. között) S.M., férfi, volt elnök, 10 éve él Uránvárosban.

⁵ *2010 Pécsi PLACCC Fesztivál* kurátorával, főszerzőjével, az *Artopolis Egyesület* elnökével; a *37 nm c. public art szobor* alkotóival; Helyi köztéri művészeti alkotóközösségek képviselőivel: *Retextil Alapítvány*, *Malom Csoport* szakmai-művészeti vezetőjével, az *Üres Tér Társulat* performatív köztéri művészeti (színház, utcaszínház, performance) csoportosulás szakmai vezetőjével; *Helyi építészekkel*: P.Z. – helyi építész, a *Folytassa Uránváros! avagy helyzetkép és tennivalók Uránvárosban az EKF után* programsorozat egyik főszerzője, uránvárosi lakos, B.Z. – helyi építész, a Dél-Dunántúli Építész Kamara *Építéset és Kontextus* c. EKF program keretén belül kiírt *Victor Vasarely Nemzetközi Művészeti Pályázat a Köztéri Művészetért* egyik menedzsere, együttműködött a *37 nm szobor* műszaki kivitelezésében, valamint az uránvárosi *PLACCC Fesztivál* Minimum Építész Irodája által szervezett szobaszínház-produkció szervezője.

⁶ Az interjúk narratív vizsgálatának módszertani szempontjaihoz ld. Szabó Márton *Közpolitikai diskurzuselemzés* c. tanulmányát. A tanulmány a Kolnai-díj átadásakor a Magyar Politikatudományi Társaság XVIII. Vándorgyűlésén, Veszprémben 2012. június 22-én tartott előadás bővített és kiegészített változata.

http://www.tk.mta.hu/pti/uploaded_files/971_1347612216.pdf (2012. 12.11.)

A Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa projekt a társadalmi részvétel és a lakótelepek megújulásának tükrében

A Pécs 2010 EKF cím elnyerésével Pécs egyben az európai városok szimbolikus gazdaságának globális szintű versenyébe is beszállt.⁷ „Pécs célja az volt, hogy a művészetet és a kultúrát a korábbi ipari területek gazdasági és társadalmi rehabilitációjának egyik eszközévé avassa...” – olvashatjuk az Európai Bizottság által készült 2011-es külső értékelésben.⁸ Az amerikai és nyugat-európai gyakorlatban már a '90-es évektől megalapozott kulturális vagy kreatív városfejlesztés módszertana, valamint az EKF pályázat társadalmisítási folyamatokra vonatkozó kritériumrendszere kulcsszerepet tulajdonít a lakosok és a helyi civil szervezetek bevonásának a koncepcióalkotás, a programok operatív megvalósítása és a projektek lebonyolítása terén. A kulturális tervezés egy olyan újszerű interdiszciplináris közelítésmódot igényel a várostervezők részéről, amely a fejlesztések során a műszaki-gazdasági szempontokat kiegészíti a humántudományok és a lakosok várossal kapcsolatos közvetlen mindennapi tapasztalataival, igényeivel és elképzeléseivel. A pécsi EKF projekt, derül ki az utólagos értékelésekből, elmulasztotta a lakosság és a civil szervezetek tényleges bevonását a tervezés és kivitelezés folyamatába. Az átpolitizált pályázati mechanizmusok és a fenntarthatatlannak vélt kulturális infrastrukturális fejlesztéseken kívül, a helyi civil társadalmi szereplők részvétele és a közösségek bevonása iránti városvezetési érdektelenség keltette a legnagyobb elégedetlenséget lokális szinten. „A város és az egyetem, a politika és a civil világ, a központ és a periféria, a tudományos/művészeti elit és a városlakók között egyaránt mély, talán nem is teljesen tudatosult kommunikációs gátak léteztek, amelyek akadályozták az együttműködés és a bizalom légkörének megteremtését.” – olvassuk az EKF társadalmi környezetére vonatkozó megállapítások sorában az önkormányzat által megrendelt projektértékelő elemzésekhez írt bevezetőben.⁹

A Takáts József által megírt, viszont a későbbiekben az irányítása alól kikerült *Pécs, a határtalan város* eredeti pályázat koncepciójában a város szocializmus kori kulturális örökségének a feldolgozása a kulturális év egyik nagy témája lett volna.¹⁰ A pályázati koncepció szerint a kelet-közép-európai rendszerváltások huszadik évfordulójával egybeeső 2009-2010-es EKF év kiváló alkalom lehetett volna Pécs

⁷ Trócsányi András: *A kulturális gazdaság szerepe a városok megújulásában – Pécs adottságai és esélyei*, 2008. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/tarsadalom/otka/pdf/kulturalis_gazdasag_es_varosmegujulas.pdf (2013.01.08.) Megjelent In: Pap N. (szerk.): *Kultúra – Területfejlesztés. Pécs – Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben*. Geographica Pannonica Nova 2. PTE FI – Imedias Kiadó, Pécs, p. 231- 244.

⁸ *A Bizottság Jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és a Régiók Bizottságának. A 2010-es Európa Kulturális Fővárosa („Essen a Ruhr-vidékért”, Pécs és Isztambul) esemény-sorozat utólagos értékelése*. Brüsszel, 2011, p. 7.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0921:FIN:HU:PDF> (2013.01.05.)

⁹ Elemző értékelés a Pécs2010 Európa Kulturális Fővárosa program tapasztalatairól. PMJÖ, Pécs, 2011, p.7.

¹⁰ *Pécs, a határtalan város. A nyertes pályázat*. http://www.hhrf.org/europaiutas/61/EuropaKF_Pecs.pdf (2013.01.08.)

sajátos szocialista kulturális hagyatékának feldolgozására. Ennek ellenére, a pályázat körül keletkezett belső társadalmi feszültségek és a rendszerváltás előtti városi értelmiségi korosztály magjának az EKF folyamatokból való kívülmaradása miatt „*a Kádár-korszakot leginkább szemérmes hallgatás övezte, s ezzel eltűnt annak a lehetősége, hogy érdemi reflexió történjen Pécs egyik legfontosabb – a városi identitást meghatározó, de akár országos vagy nemzetközi szinten is érdekes – témájára, a szocializmus épített, kulturális és társadalmi örökségére. De a feladat és a kihívás ennek ellenére mindmáig jelen van: a város identitása, önképe számára oly fontos korszaknak valamilyen módon be kell épülnie a város kulturális emlékezetébe.*”¹¹

A megvalósult kulturális infrastruktúrális fejlesztések főleg a magas kultúrára fektettek hangsúlyt. A tényleges társadalmi bevonást, a városlakók mindennapi kultúrájának, illetve a helyi civil szféra művészeti és kulturális szervezeteinek aktív részvételét lehetővé tevő programok száma kevésnek bizonyult a kulturális intézmények fejlesztésére szánt forrásokhoz képest. „*Sajnos a kulturális „hardware-rel” kapcsolatos tervezőmunka mögött a „software”, a programok, rendezvények, a kínálat nem infrastruktúrális elemei háttérbe szorulni látszanak.*” – hívja fel a figyelmet Trócsányi András a kulturális év felvezető időszakában.¹² Pécs lakótelepei nem kerültek be az EKF átfogó kulturális alapú városrehabilitációs célkitűzésének látókörébe. A Dél-Dunántúli Operatív Program keretében finanszírozott öt EKF kulcsprojekt közül csupán a legkisebb költségvetéssel bíró *Közterek és parkok újjáélesztése* projekt tett lehetővé fizikai fejlesztést a lakótelepeken is. A városalközpontok rehabilitációjának célkitűzései között a policentrikus városi térszerkezet megteremtése mellett másodikként szerepel a városrészi identitás kialakítása és a közösségépítés.¹³ Ez a kulcsprojekt volt az, amely elsősorban nem a reprezentatív kulturális terek fejlesztésével, hanem a városi lakosok által a mindennapokban használt terek minőségjavítását célozta. A felújításokat azonban nem előzte meg igazi kulturális tervezés. A helyieknek a lakókörnyezetükkel kapcsolatos változásokba való beleszólására nem került sor.¹⁴

Az EKF projekt uránvárosi specifikumát a lakótelep fizikai és a társadalmi megújulásának kereszteződésében betöltött szerepe adja. A köztérfelújító projekt keretében rehabilitált uránvárosi főtér a lakótelep közterében végbement legnagyobb változásnak számít az elmúlt húsz évben. Uránváros esetében az EKF nem csupán a lakótelep főterének és játszóterének megújulását tette lehetővé, hanem olyan kulturális-társadalmi programoknak is helyet adott, amelyek a 21. századi városmegújító gyakorlatok módszereivel (pl. köztéri művészet) kívánták meg újrafogalmazni a helyi társadalom identitásának releváns kérdéseit. A társadalmi megújulás motivációi között szerepelt az uránvárosi lakosok helyhez való kötődésének megerősítése, az

¹¹ Szijártó Zsolt: Koncepció és kontextus. Az EKF projekt és Pécs. In: PMJÖ (2011), i.m., p. 164.

¹² Uo. Trócsányi (2008).

¹³ Magay Miklós: Városalközpont-rehabilitációk Pécsen, avagy a „Közterek és parkok megújítása” projekt. In: Területfejlesztés és Innováció, 2010, 4. évfolyam 1. szám p. 36 – 45. http://epa.oszk.hu/01900/01951/00009/pdf/teruletfejlesztes_es_innovacio_EPA01951_2010_01_1-14.pdf (2013.01.04.)

¹⁴ 2006-ban volt ugyan egy EKF civil pályázat, amelynek ötleteit beépítették volna a köztér-felújítások során, de a több mint 300 pályamű közül minimális valósult meg, és azok sem a köztér-felújításokhoz kapcsolódva.

uránvárosi identitást felmutató szociokulturális köztéri művészeti alkotás létrehozása, a lakosok jó szomszédi viszonyainak a felelevenítése, a közösségépítés, valamint a lakosok bevonása a saját környezetüket érintő problémák és lehetséges megoldások megvitatásába. Nem célom az egyes programelemek részletes bemutatása és lefolyásuknak elemzése. Helyette az ezeket kezdeményező építészek, művészek és művészeti menedzserek sajátos attitűdjeit szeretném feltárni. Kutatásom egyik alapkérdése az volt, hogy az együttműködő szereplők milyennek látják saját és egymás cselekedeteiket az együttműködés folyamatában. Az interjúkérdéseimre érkezett válaszok felfedik a városmegújítás folyamatába becsatlakozó társadalmi szereplők különböző motivációit, az együttműködést nehezítő vagy megghiúsító okokat, valamint a kooperatív (város)tervezést gátló helyi tényezőket. A társadalmi szereplők egymás mellé kerülő széttartó magyarázatai és értelmezései ugyanakkor rámutatnak a helyi társadalmi együttműködésnek azokra a kritikus pontjaira, amelyek a jövőben elősegíthetik egy, a helyi lakosok igényeire érzékeny lakótelepi megújulási terv kidolgozását.

A városmegújulás társadalmi szereplői Uránvárosban

A helyi építés szakma egy szűk rétege a legaktívabb kezdeményezőként, különböző szerepkörökben tűnik fel az uránvárosi városmegújító folyamatokban. Az általam vizsgált projektekben az építészek a folyamatok elindítóiként, művészeti és társadalmassítási projektek koordinátoraiként, a helyi intézményi képviselők, civilek és szakmai csoportosulások és a lakosok közötti közvetítőkként jelennek meg. A lokális szinten létrejövő városrész-megújító együttműködési háló (művészekkel, uránvárosi érdekeltségű civilekkel, szakmai szereplőkkel és intézményi képviselőkkel) az építészek személyes és szakmai kapcsolatai mentén alakultak ki. Az individuális kapcsolatok, bizalmi rendszerek előjoga a pécsi civil társadalom kooperációs hálóinak a kialakulásában hangsúlyos témaként szerepelt a fókuszcsoportos interjú során.

Az EKF-hez kapcsolódó uránvárosi köztéri művészeti akciók túlnyomó része ugyancsak az építészek által indítványozott pályázati vagy felkéréses művészeti projektek nyomán valósultak meg. Az Uránváros főterén 2011-ben felavatott *37 nm* szobor a Dél-Dunántúli Építész Kamara két építésze által kezdeményezett és koordinált *Victor Vasarely Nemzetközi Pályázat a Köztéri Művészetért* nyertes pályaműveként valósulhatott meg. Külső kezdeményezésként jött létre a Placc Fesztivál. A rendhagyó módon budapesti helyszínnel megrendezett PLACCC Fesztivál pécsi/uránvárosi megszervezését a budapesti Artopolis Egyesület kezdeményezte a Hungarofest Kft., a pécsi EKF projekt kulturális program-menedzserének irányába. Az EKF utóhatásait és a városrész átfogó helyzetelemzését tematizáló *Folytassa Uránváros!* programsorozatot pedig a Pécsi Városfejlesztési Nonprofit Zrt. megbízásából az Urbanista Konzorcium két olyan építésze bonyolította le, akik 2011-ben a Horváth&Patartics Építész Irodájuk nevében kértek fel helyi művészeket a *Kioldások Vidámparkja* interaktív utcaszínház, a *37 nm* nevű szobor felavatását kísérő rendezvény megszervezésére.¹⁵

¹⁵ Együttműködtek az Üres Tér Társulat, Retextil Alapítvány, a SosemArt Kulturális Egyesület, a Labor Kulturális Szolgáltató Szociális Szövetkezet, Hajdú István franciaországi utcaszínház-művész, az Endresz György utcai Életminőség Fejlesztő Központ által foglalkoztatott értelmileg akadályozott fiatalok.

Kurrens uránvárosi köztér-narratívák

A városmegújító szereplők uránvárosi köztér definíciójának és köztér használatának feltérképezésekor a köztér a társadalmi nyilvánosság közintézményi és nyilvános (főtér, játszótér, utca, piac) formáit foglalta magába. Azért kerültem a fogalom pontos tartalmi lehatárolását, mert nem egy bizonyos köztér-típus uránvárosi visszaigazolását, hanem a közelmúlt városmegújító folyamatai által érvényesnek/relevánsnak gondolt uránvárosi köztér-narratívákat kerestem. Kíváncsi voltam, hogy a rendszer-váltás után több mint húsz évvel, Uránvárosban melyek a társadalmi nyilvánosság-
nak azok a valóságos és lehetséges helyei, amelyek befogadják, támogatják és lehetővé teszik a társadalmi megújulást és részvételt?

A fókuszcsoport résztvevői az általuk képviselt intézmény városrészi szerepének és lokális identitásának a meghatározásakor főleg ennek hiányáról, kialakulatlan-
ságról számoltak be. Az interjú során a helyi kulturális intézményeknek a lakótelep társadalmi életében feltételezett fontos szerepe több szempontból is megkérdőjeleződött. A résztvevők elbeszéléseiben az egyes intézmények gyenge társadalmi nyilvánosság-szerepe több szinten is összefügg a térbeliség és az infrastruktúra problémájával. A lakótelepet átvágó gyorsforgalmi úthálózat és a közintézményi infrastruktúra előnytelen, periférikus térbeli elhelyezése, valamint az eredeti építészeti terv hiányos kivitelezése az intézményi terek intenzívebb használatát gátló tényezőként szerepel az interjúalanyok narratíváiban.

„A Minerva Könyvtárát a Szilárd Leó parkba, a Mecsek Áruházzal szembe tervezték. Sokkal jobb helye lett volna ott, látogatottabb lett volna, jobban részt vett volna a városrész életében. A könyvtár peremhelyzetben van. Sem a szigeti, sem az uránvárosi városrészbe nem tartozik bele. Kiesünk a látótérből, egy vakfoltba vagyunk itt.” (L. B. N.)

„Nem a peremlét a rossz, hanem a közlekedés a katasztrofális. A 6-os út és a Tüzér utca átvágja a városrészeket. Nem befejezett a város magja. Hiányzik a Szilárd Leóból ez az intézmény [a lakótelep központjában Dénesi Ödön terveiben szereplő, de megvalósulatlan kulturális központra utal].” (S.Á.)

„Autóval megközelíthetetlen [Szivárvány Gyermekház]... nincs kitáblázva rendszeren. Nincs kényelmes sétálóút, amivel az ember sétálva odajuthatna. Eltűnik, hogy hol vagytok.” (L.B.N.)

Az érintett intézmények a városi kulturális politika utóbbi években hozott döntéseinek tükrében *városszinten* is hátrányos helyzetben tüntetik fel az uránvárosi kulturális intézmények pozícióját. Úgy vélik, hogy az EKF projekt egyik fejlesztéseként rehabilitált keleti városrészben található Zsolnay Kulturális Negyed megosztja, és versenyhelyzetbe hozza a város kulturális intézményeit.

„A Kulturális Központtal [Zsolnay Kulturális Negyed], ami csodálatosan szépre sikerült, a város totális kulturális életének a szétverését is sikerült elérni...Oda ki, a Zsolnay gyárba nem megy senki sem.” (B.Gy.)

„A városvezetésnek el kellett volna döntenie, hogy a meglévő Kulturális Központot,ínházakat, kulturális intézményeket segítse, mintsem egy olyan monstrumot [Zs.K.N.] létrehozni, amely ékessége a városnak, csak valakinek ki kell termelni annak költségeit is. Az, ott kint az újdonság erejével hat még. Az iskolák igyekeznek oda vinni diákjaikat. mindent próbálnak oda két kézzel... szétapróznak a dolgok.” (Sz.S.M.)

A Görög Egyesület által havi rendszerességgel megtartott görög táncház, a korábban belvárosi helyszínen működő Ifjúsági Ház Zsolnay Negyedbe történő kiköl-

töztetése után, ugyancsak kikerült a keleti városrészbe. A fókuszcsoporthoz egy-egy intézményi képviselő a versengő pozíciót nem csak városszinten, hanem a lakótelepen belül is érzékeli.

„Semmi összefüggés nincs aközött, hogy mi [Szivárvány Gyermekház] Uránvárosban vagyunk. Nem tudunk igazán rendes kapcsolatot, hálózatot létesíteni az iskolákkal. Ami a cél lenne, hogy közösen pályázzunk, partnerek legyenek a dologban. Olyan ingyenes lehetőségeket kínálunk, amiért meg kellene tenni a 300-400 métert, és még azok is megtehetetlenek... Ennek oka az iskolák és az óvodák közötti versengés. A pedagógusoktól tudjuk, hogy sokszor úgy érzik – főleg az óvodapedagógusok a főnököktől megkapták ezt kiosztva, mint feladatot –, hogy ők maguknak kell a tanórán kívüli kulturális feladatokat ellátniuk, és amennyiben intézményhez fordulnak, ez a szülő vagy a város felé egyfajta gyengeségnek a megmutatkozása. Egy közművelődési intézménynek nagyon nagy baj, hogyha egy oktatási intézmény, úgy érzi, hogy a saját gyengeségét ismeri el, ha hozzá fordul.” (V.Á.)

A közoktatási intézményekkel való kooperáció elsősorban a személyes befolyás hatására valósul meg. A résztvevő intézményi és egyesületi képviselők egymás között hatékony együttműködésről számolnak be. Igyekeznek összehangolni és partnerként segíteni egymás rendezvényeit. A legaktívabban együttműködő intézmény a Minerva Könyvtár. Többször is együttműködött már a Szivárvány Gyermekházzal és az egykori Pécsi Körösi Csoma Sándor Egyesülettel lakótelepi közösségi és város-történeti programokon. A Görög Egyesülettel való kapcsolatfelvétel viszont a fókuszcsoporthoz beszélgetésig sikertelennek bizonyult.

A város kulturális intézményszervezeti átalakulásának következményeként a Szivárvány Gyermekházat 2012 nyarától a Pécsi Kulturális Központtá nevezték ki. Az új *városszintű szerepkör* a szervezeti változások ellenére nem idegen a Gyermekház számára, ugyanis V.Á. művelődésszervező elmondása szerint az intézmény a gyerekeknek és családoknak rendezett programjaival a funkcióváltás előtt is város-szintű vonzaskörrel rendelkezett. A szolgáltatóházi szerepkör folytán ugyanakkor számos civil szervezetnek ad otthont, ami a város minden részéről odavonzott fiatalokkal pezsgővé teszi a ház életét és bővíti horizontális kapcsolati hálóit. V.Á. ugyanakkor a város-szintű szerepkörnek egy a lakótelep szociális problémáival való foglalkozást hátráltató tényezőt is tulajdonít:

„A Szivárványban korábban, a lakótelepen élő hátrányosabb helyzetű gyerekeknek Játék Klub működött, de ahogy a civil szervezetek egyre jobban elterjedtek a házban, azért mert ebből is egyre több bevételt termelünk, egyre több termet töltenek ki, a klub átkerült a Tethelyhez.¹⁶ Most már nem annyira rendszeres. Mindig személyhez kötődtek ezek a gyerekek.” (V. Á.)

A Harmadik Színház részéről érkező munkatárs többször is megerősítette álláspontját, miszerint a színháznak az uránvárosiak kulturális életében betöltött szerepe minimális. Jellemző, hogy az intézményi képviselők a helyi kulturális életben betöltött szerepüket város-szintű viszonylatban pozitívabbnak érzik, mint lokális szinten.

„A Pécsi Harmadik Színháznak réteggközönsége van, és abszolút nem Uránváros a jellemzője.” (Sz.S.M.)

¹⁶ A Baranya Megyei Ifjúságáért Tethely Hálózatának pécsi irodája.

A helyi társadalom életében valódi *nyilvánossági térként* való működésüket akadályozó további magyarázatként – az előnytelen fizikai-térbeli pozíción túl (periféria, versenyhelyzet más városrészi és városszintű oktatási és kulturális intézményekkel) – szerepel az *önkormányzati fenntartás szabályozó kerete*. A profitszerzési és szolgáltatónál kötelezettség a Pécsi Kulturális Központot és a Harmadik Színházat megfosztja a közterekre jellemző ingyenes és közvetlen hozzáféréstől. Az intézményi képviselők narratívái kiemelték a közintézmények tereire vonatkozó központi szabályozásoknak azokat az ellentmondásos aspektusait, amelyek véleményük szerint a mindennapokban gátolják valódi közösségi térként való működésüket:

„Nekünk munkaköri feladat, hogy közösségi tér legyünk... A város elvárja, hogy közösségi térként működjünk, ugyanakkor a termeinket szigorúan tilos bárkinek ingyen kiadni... Bevételt kell termelni, mivel a várostól kapjuk a pénzt.” (V.Á.)

„Sajnos, terembérleti díj nálunk [Harmadik Színház] is működik. Amíg Ságvári Endre Művelődési Házként működött teljesen más volt a funkciója. Addig sok közösségi dolgot el tudott látni.” (Sz.S.M.)

A Minerva Könyvtár fenntartása egyesületi formában valósul meg, ezért nem terembér-köteles. A könyvtárigazgató a könyvtár közösségi térré való átalakulását szeretné elérni hosszútávon. A könyvtári tér funkcióbővítő törekvésének háttérben az intézmény fenntarthatósága, valamint az Uránvárosban jelenleg hiátusként emlegetett közösségi tér intézményen belüli kialakítása áll.

A helyi kulturális intézmények és egyesületek nem csak az intézményi, hanem a nyilvános köztér narratívájával is éltek, amikor kimondottan az uránvárosi közösségépítést célzó programjaikról számoltak be. Az intézményi teret átlépő rendezvényeik egyben rámutatnak az uránvárosi intézmények nyilvános köztér-használatára is: Mecsek Áruház és 17 emeletes előtti tér, Szilárd Leó Park. Találunk már hagyományossá vált köztéri rendezvényeket, mint a Bányásznapi, a Gyermeknap és a Mindenki Karácsonya ünnepség. A hagyományos városszépítő tevékenységre példa az először 2012 őszén megrendezett *Virágoztassuk fel a Harmadik Színházat* évadnyitó ingyenes családi nap keretében megszervezett színház körüli közös virágültetés. Vannak globális kulturális mozgalmi irányokat felmutató újszerű kezdeményezések is. Ilyen például az egykori Körösi Cs. S. Egyesület által a Critical Mass, a biciklizés urbánus kultúráját világszinten terjesztő kerékpáros mozgalom analógiájára szervezett Kidical Mass, amely kimondottan a gyerekes családokat célozta meg.

Az uránvárosi köztérfelújítás körül kialakult egymással ütköző álláspontok láthatóvá teszik a társadalmi bevonás elmaradásának negatív hatásait. Az általam meginterjúvoltak álláspontja a szakmai és szubjektív nézőpontok függvényében változik. Az építészek elsősorban nem a minőségietlen műszaki kivitelezés („betonáradat”), hanem a rehabilitáció során elmaradt társadalmi bevonás, valamint a társadalmi együttműködés kultúrájának tanulási lehetőségét elszalasztó EKF miatt gondolják kevésbé sikeresnek a köztérfelújításokat.

„Hogyha az emberek szemszögéből próbálom elképzelni, azt látom, hogy nagyon örülnek, hogy átalakult a terek anyagi minősége, de szinte már mikrotörténeti léptékkal mérhető büne ennek a folyamatnak, hogy nem vonta be az embereket. Ha az emberek érezték volna azt, hogy ehhez nekik közük van, az egy földindulásszerű folyamatot jelentett volna saját helyi identitásuk és önszerveződésük szempontjából. A bevonás, az együttműködés tapasztalata nagyon fontos lett volna a helyiek számára...” (B.Z. építész)

„Butaság lenne azt gondolni, hogy az emberek beleszólhattak volna a hangversenyterem megépítésébe, de azt, hogy az adott köztéren milyen igényeik vannak, ezeket fel kellett volna mérni. Voltak egyébként ilyen típusú felmérések a város különböző pontjain, de buta kérdéseket tettek fel: pl. szeretné-e, hogy több legyen a pad, a kuka. Meglepő módon mindenki szerette volna.” (P.Z. építész)

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú S.Á., a nemrégiben megszűnt kimondottan Uránváros-érdeklődő civil egyesület egykori elnöke, szélsőséges álláspontot fogalmazott meg a köztérfelújítás kapcsán. Számára a köztérfelújítás műszaki („*mindent lenyelő betonáradat*”) és jelképes („*szellemi sivárság*”, „*múlt teljes eltörlése és megtagadása*”) szinten is kudarcot jelent. V.Á. művelődésszervező a múltbeli tapasztalataival összehasonlítva viszont főleg pozitív fejlődést lát a köztérfelújításban.

„Vitatkoznék S. Á.-dal. Nagyon jelentős változást látok a köztérfelújítás óta, százszor jobban belakják ezt a teret. Amikor egyetemistaként a városba érkeztem, sivár, kopár, lehangoló látványt nyújtott Uránváros közepe. Részben, az anyagi okokon kívül, ezért sem döntöttem Uránváros mellett. Ez, ami most van, jelentősen megváltoztatatta ezt a dolgot... Ahhoz képest, hogy ez a hajléktalanok székhelye volt, sehova se vezető ösvényekkel (...) A 17 emeletes előtti térre is vonatkozik ez a nagyon pozitív megújulás. Amióta az anyukáknak ezer hely van, hogy leüljenek, pihenjenek a hangulatosan kialakított filagóriás ülőpadokon, eközben a gyerekek szuperül tudnak a kis bringákkal biciklizni akadály nélkül.” (V.Á.)

A Görög Egyesület titkára tősgyökeres uránvárosiként saját álláspontját a helyi lakosság kollektív szemszögéből fogalmazza meg.

„Utóbbi egy-két évben, amikor Uránváros központját kicsit átalakították, és emberibb lett a centrum a Mecsek Áruház környékén, azt lehetett látni, hogy az emberek, különösen az idősek, az asztalokra kipakolva sakkoznak, nem isznak, nem dorbézolnak. Ez megnyugtató folyamatnak látszik. Ösztönösen belakják [a teret], sakkoznak, elbeszélgetnek. Látom, hogy lemennek a bányász emberek, az idősek, és kialakulnak valamilyen formában közösségek. Ez annak a jele, hogy az emberek ott jól érzik magukat azzal együtt, hogy azt a „kis házikót” [37 nm köztéri szobor] nem nagyon szeretik. A tér kialakulása mindenképp pozitív irányba megy el, annak ellenére, hogy vannak dolgok, amiket a lakosság nagyon nehezen fogad el.” (B.Gy.)

Uránvárosi közösségképzetek

A köztér fizikai megújulásának narratívája a helyi társadalom új aspektusait is láthatóvá teszi. A köztérmegújulás folyamatában olyan társadalmi viszonyok válnak láthatóvá, amelyek kikerülnek az intézményi tér látóköréből. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúalanyok a városrész megújult központjában újszerű, spontán módon szerveződő közösségeket azonosítottak (pl. fiatal anyák a játszótéren, öregek és fiatalok az Uránbányász téren).

A helyi társadalom legrégeztettebb képét a fókuszcsoporthoz tartozó interjú narratívájából lehet kibontani. A különböző szerepkörökből megszólaló interjúalanyok (intézményi vezetők és dolgozók, lakosok) narratívájában a helyi társadalom rétegzésekor a kor, a nem, a nemzetiség, a foglalkozás, a jövedelmi szint és az életstílus szempontjai szerepeltek. Az egyes társadalmi csoportokhoz olykor szociokulturális jellemzőket megragadó leírásokat is fűztek.

Görögök	az 1960-as években „húsz görög család, durván 80-100 fő költözött be a középső hétemeletesbe” (B.Gy.) ma már kevesen ismerik őket. a harmadik generáció már nem beszél görögül „Érzékelem azt az asszimilációs folyamatot, amit ők elszenvednek. Nagyon erős összetartás volt kezdetben náluk. Ünnepeiket komolyan vették, saját szervezésben meg is ünnepelték. Az utánpótlás-nevelés, nyelvtanulás nagyon lehalt náluk. A vegyes házasságok felgyorsították az asszimilációs folyamatot.” (B.Gy.)
Fiatalok	„Egy részük vandalizmussal tölti az éjszakát.” (B.Gy.) a Szivárvány Gyermekházban működő civil szervezetek fiatal tagjai
Idős emberek	egykori öreg bányászok („az öregek”) és özvegyeik a Minerva Könyvtárban működő nyolc fős Nyugdíjas Klub tagjai
Gyermekek	elsősorban a Szivárvány Gyermekház réteggközönsége a helyi iskolákban tanuló iskolások (akiknek többsége viszont nem uránvárosi lakos) iskolai szünetekben az uránvárosi nagyszülőknél vakációzó unokák
Egyetemisták	„sötét tömeg az ürben” (L.B.N.) – a helyi kulturális intézmények nem tudják őket megszólítani átmeneti jelleggel, egyetemi tanulmányaik ideje alatt négy-öt évig tartózkodnak az uránvárosi Szántó Kollégiumban és albérletekben
Fiatal anyák	„Szerintem valami [közösség] itt is van, a gyesen lévő anyukák kis közössége. Főleg a játszótér hozza őket össze spontán módon.” (V.Á.) „Számunkra intézményesen, szervezeti formában a kismamák nem megszólíthatók, mert ők ad hoc jelleggel vannak. Míg kicsik a gyerekek alakulnak ki kis baráti társaságok. Nem tudok kit megszólítani, nem egy intézményesült, igazi egyesületként működnek, hanem kis csoportként, ami nekünk kiesik a lehetőségeinkből.” (L.B.N.)
Kezdeményező civilek	- „Emberek, akik meg tudják finanszírozni az egyes kezdeményezéseket. Főleg Uránvárosban hiányzik ez a réteg. 1200 ilyen ember van Uránban, én ebből ismerek 22-öt. Mindenhol ugyanazokat az embereket találjuk meg.” (S.Á.) - „Egy jövedelmi tudati szint kell, hogy elinduljon ez a féle attitűd, de ez egyelőre hiányzik.” (S.Á.) - a középosztályhoz tartoznak

A helyi művészek narratívái – akik pályázat vagy felkérés útján valamilyen állandó vagy ideiglenes köztéri művészeti alkotással kapcsolódtak be Uránváros társadalmi megújulását célzó programokba – a helyi társadalom olyan *periférikus csoportjaira* hívják fel a figyelmet, akik a fókuszcsoporthoz tartozó interjú során nem tűntek fel. Ilyenek az Uránbányász téren gyakran megforduló hajléktalanok és az Endresz György utcai Életminőség Fejlesztő Központ által foglalkoztatott értelmileg akadályozott fiatalok. Az utóbbiak a *Kioldások Vidámparkja I-II.* köztéri művészeti akció aktív résztvevői voltak.

A sikeresség és sikertelenség narratívái

A társadalmi részvétel szemléletében (közösségi részvétel, pozitív helyhez kötődés kialakítása, lakosok szerepvállalása) megvalósuló városmegújítás uránvárosi sikerességének magyarázatára kialakított narratívák túllépnek a városrész partikuláris társadalmi jellemzőin. A városrészi identitás és közösségvállalás, valamint a lakosok társadalmi cselekvőképességének és kezdeményező hajlamának hiányát az egész

hazai „feudális viszonyokat idéző”, „önkényuralmi” (S.Á.), „etatista” (P.Z.) politikai társadalmi berendezkedés mikroszinten való leképeződéseként értelmezik.

A lakótelep komplex megújulását nehezítő mezoszintű akadályok leggyakrabban az önkormányzat városvezetési attitűdjének kritikájaként fogalmazódnak meg. P.Z. építész szerint döntéshozatali szinten a városvezetők részéről hiányzik a társadalmi részvételen alapuló várostervezési és –megújulási szemlélet és szándék. A városvezetés attitűdjével kapcsolatos elégedetlenség a helyi civilekkel készített interjúk során több megközelítésben is előfordult: „A köztéri rendezvényeknek iszonyatos költségei vannak, amit a város maga fokoz.” (V.Á.), „A városnak az lenne a feladata, hogy a közterületek használatát biztosítsa, ehelyett területfoglalási díjakat kell fizetni.” (S.Á.), „A város vezetői nem törődnek a várossal, mintha nem is itt élnének. Nincsen gazdaszemlélet, ennél rosszabb ítéletet nem is mondhatok.” (B.Gy). Az együttműködés (művész-építész, építész-művész) során fellépő kommunikációs deficit a civil társadalom szintjén tapasztalt legmeghatározóbb kudarcnak számít. Az egyes kezdeményezések pozitív hozadékaról szóló narratívák az uránvárosi megújulásban érdekelt „szűk szakmai réteg” egymásra találásában, az együttműködésben felgyűlt tudásokban és tapasztalatokban, a társadalmi háló kiszélesítésében jelölik meg a sikerességet. A civil szinten kialakult kooperatív struktúrák viszont nem tudtak áttörni sem a lakosok alulról szervezkedésbe, sem a városkormányzat részéről elévart szolidaritás irányába.

„Mindennek az a keserű tapasztalat, hogy ennek az égvilágon semmi haszna nincsen azontúl, hogy néhányan rátaláltak a programsorozatra [Folytassa Uránváros!]. Ezenkívül a városházán még két ember tudja, hogy van, ismeri a címet, de egészen biztos vagyok benne, hogy azt a tíz oldalt [szakmai beszámoló, tanulmány és javaslattétel] háromnál több ember nem olvasta. Akik elolvasták, azok sem tekintik egy lehetőségnek, amin el lehetne kezdeni dolgozni. A legnagyobb veszteség, hogy nem kezdenek el kapcsolódni, kihasználni a bennük rejlő lehetőségeket.” (P.Z., építész)

Összegző gondolatok

Az uránvárosi városmegújító folyamatokba részt vevő társadalmi szereplőkkel készített interjúkból kirajzolódó markáns narratíva egyfelől a lakosok körében tapasztalt kritikus tömeg hiányára, a helyiek aktivizálásának kudarcára, másfelől viszont az Uránváros megújulásában érdekelt szűk szakmai réteg pozitív egymásra találására vonatkozik.

Az építészek közéleti szerepvállalása köré összpontosuló uránvárosi városmegújító kezdeményezések a helyi építész szakmának egy olyan rétegére irányítja rá a figyelmet, amely nyitott a társadalmi bevonással véghezvitt városrészi megújulására, viszont nincs birtokában azoknak a kommunikációs módoknak és csatornáknak, amelyeken keresztül aktivizálhatná a lakótelep lakosait, ami következőképpen elindíthatna egy alulról építkező városrész-megújító folyamatot. A városrész kulturális intézményei sem találhatnak el a lakótelep átalakuló lakossági összetételében jelentkező ideiglenes csoportokhoz, a köztérben spontánul szerveződő életmód-közösségekhez. A kívülről érkező, újszerű együttműködési struktúrák bevezetésével próbálkozó társadalmi szereplők az uránvárosi kulturális intézményi képviselőkön kívül nem alakítanak ki tartós kapcsolatokat az uránvárosi lakosokkal. Tapasztalataik kiindulva úgy vélik, hogy a helyi lakosság elszenvedője a folyamatoknak, néha pedig lázadó

pozícióban jelenik meg, cselekvőképessége pedig gyenge. A helyi lakosság valódi bevonásának és aktivizálásának az elmaradása miatt az uránvárosi városmegújító kezdeményezések megmaradtak a felülről szervezkedés szintjén. A hosszútávon fenntartható lakótelepi megújulás szempontjából azonban elengedhetetlen a helyiek kezdeményező készségének kialakítása és közösségfejlesztése.

Irodalom

- A Bizottság Jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és a Régiók Bizottságának. A 2010-es Európa Kulturális Fővárosa („Essen a Ruhr-vidékért”, Pécs és Isztambul) eseménysorozat utólagos értékelése. Brüsszel, 2011.
- Elemző értékelés a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa program tapasztalatairól. Pécsi Megyei Jogú Város Önkormányzata, Pécs, 2011.
- FOLYTASSA URÁNVÁROS! – avagy helyzetkép és tennivalók Uránvárosban az EKF után. Tanulmány és beszámoló a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa Közterek és Parkok új-jáélesztése II. ütemhez kapcsolódó ESZA tevékenység megvalósításáról. Urbanista Konzorcium, Pécs, 2012.
- Magay Miklós: Városalközpont-rehabilitációk Pécssett, avagy a „Közterek és parkok megújítása” projekt. In: Területfejlesztés és Innováció, 2010, 4. évfolyam 1. szám p. 36 – 45.
- Szabó Márton: Közpolitikai diskurzuselemzés. MTA TK Politikatudományi Intézet/Institute for Political Science, MTA Centre for Social Sciences, Working Papers in Political Science 2012/7.
- Trócsányi András: A kulturális gazdaság szerepe a városok megújulásában – Pécs adottságai és esélyei, 2008. In: Pap N. (szerk.): Kultúra – Területfejlesztés. Pécs – Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben. Geographica Pannonica Nova 2. PTE FI – Imedias Kiadó, Pécs, p. 231- 244.